

ובשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"א עה-עז) האריך להוכיח שאין לסלק פועל ללא טענה, כי השכירות חלה לכל הזמן שהמעסיק צריך עבודה זו. וגם הוכיח זאת ממה שאמרו כאן 'מקרי דרדקי שתלא טבחה...'. (וכל זה בדליכא מנהג מסויים, וכנ"ל).

'וטבחה'. ואם תאמר, מדוע זה הפסד שאינו חוזר הלא עליו לשלם הבהמה שהפסיד. יש לומר משום הצער והבושת שיש לבעל הבהמה שהזמין את אורחיו. גם פעמים שצריך לבשר הרבה ואין להשיג – והרי אלו הפסדים שאינם חוזרים. או גם יש לפרש בטבח העושה בחנם שאינו חייב לשלם, וקונסים אותו לסלקו משחיטה לגמרי, שלא יעשה לא בחנם ולא בשכר (עפ"י ראב"ד ועוד).
ויש אומרים שטבח העיר שאינו נוטל שכר פרטי מכל בהמה, אינו משלם אם קלקל – הלכך יש כאן פסידא דלא הדר. ויש חולקים (מובא במאירי).

(ע"ב) 'אמר ליה רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי... אמר, כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי. רב האי גאון רבנו חננאל ועוד ראשונים הסבירו שקושיתו של רב אחא נדחתה [דלא כפרש"י ובעל המאור], וכפי שהאריך הרמב"ן (בחדושי ובהשגותיו לספר הצבא ובמלחמות ה'. וע' נמו"י) שאין זכות לאריס להסתלק ולהביא אריס אחר תחתיו ללא הסכמת הבעלים, ועל כן אי אפשר לו למכור לאריס אחר. וכן נפסק בשו"ע (שלג וע"ש ברמ"א ובש"ך).

[ופירשו פשוט הגמרא כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי – כלומר עדיין לא שנית כל התלמוד ולא ידעת דרכו, וכשתגיע לסדר קדשים ושנית הכל, בא אקשה ליי – שיתברר לך טעמו.
וכתב הרמב"ן בתוך דבריו לדחות את פרש"י: '... ועוד, שלא מצינו חכם שאומר לחבירו שיקשה לו אלא כל החכמים מקפידים בכך. ורבי יוחנן עניש כמה תלמידי משום דאקשו ליה, ואע"ג דמשבח ליה לריש לקיש בתר דקטליה [פירוש: במעשה דלעיל פד, לאחר שהענישו היה מצטער על מותו, אבל לכתחילה לא היה חפץ שיקשה עליו. ע' חדושי הר"ן]. ורב כהנא קביל עליה דלא לאותביה (ב"ק קיז.). ואיכא נמי דמצלו בהכי רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי (תענית ט:). ועוד, דהוה ליה למימר כי מטינא לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי, דכי מטי איהו התם היכי מקשי ליה אי קאי איהו במסכתא אחריתי. והקושיות וההויות יותר מועילות בסדר נזיקין ובדיני ממונות מסדר קדשים אע"פ שהוא חמור והכל צריכים שם לגמרא'.
וע' במובא לעיל פד מאחרונים, שדרך החכם להתענג על קושיות יותר מסייעות. ולכאורה אין זה תואם עם דברי הרמב"ן והר"ן כאן. ואולם לפרש"י אדרבה, משמע שחפץ בקושיות התלמידים, וכענין 'מתלמידי יותר מכולם' ו'מחכים את רבו'. ורק כשדרשו בפירקא היו מקפידים על הקושיות.

דף קי

'מלוה אמר שלש, לזה אמר שתים... רב כהנא אמר: פירות בחזקת אוכליהן קיימי'. ולמה אין להסתייע מסתימת לשון השטר, שכתוב בו 'שנים', ומיעוט רבים – שנים (וכדלעיל ד:). – שאין זו עדות גמורה. או גם יש לומר הואיל והניחו לזה למלוה לאכול פירות שנה שלישית – הורעה הוכחה זו מלשון השטר (חדושי הר"ן. וע' תורי"ד שהואיל ועבידא לאגלויי אין לדון להוציא עפ"י סתימת הלשון).

'הכא מילתא דעבידא לאיגלויי היא, ואטרוחי בי דינא תרי זמני לא מטרחינן'. וכתב הרא"ש (בפסקיו

ובתוספותיו, וכן נפסק בשו"ע ש"ז, ג) שאם יראה בית דין ששוב אי אפשר להוכיח הדבר, כגון שהעדים מתו ואין ביד המחזיק במשכון (או הצד שכנגד. סמ"ע. ועש"ך ונתי"ה"מ) להביא הוכחות – מוציאים מידו. ואפילו אכל שלש שנים קודם שתבעו בדין. אך דוקא כשאין לו מגו לטעון 'להד"ם' וכדומה (ש"ך שם סקי"א). ואולם, זה דוקא לפי מה שאנו פוסקים כרב נחמן, אבל רב כהנא עצמו אמר דבריו בכל ענין, שטעמו אינו משום טורח ב"ד, כי לא מסתבר לומר שרב יהודה ורב כהנא נחלקו בחשש טורח ב"ד. וגם מלשון 'בחזקת אוכליהן עומדים' משמע שחזקה גמורה היא עד שיוציאו מידו בעדים (תוס' הרא"ש).

'א"ל רבינא לרב אשי אלא מעתה האי משכנתא דסורא דכתבי הכי במישלם שניא אלין תיפוק ארעא דא בלא כסף, היכא דכבשיה לשטר משכנתא ואמר לקוחה היא בידי הכי נמי דמהימן, וכי מתקני רבנן מילתא דאתי בה לידי פסידא...' יש מפרשים – דלא כפרשי" – שהקושיא היא לדברי הכל ולא רק לרב יהודה, כי הכל מודים שאם כבש השטר וטען לקוחה היא בידי נאמן, וא"כ מה טעם לא חשו חכמים לתקלה בכל משכנתא דסורא שתקנו, שמא יעשה כן. [ולשון 'הכי נמי דמהימן' אין משמעו שמפקפק על הדין אלא כשואל על טעם הדבר. תדע שכן הוא, שהרי לא אמר לו בתירוץ 'אין' כדרך הגמרא בכל מקום – משמע שלא נסתפק רבינא בעצם הדין] (עפ"י רמב"ן תורא"ש ור"ן. והראב"ד כתב שאין גורסים 'ה"נ דמהימן').

ויש מי שפירש הקושיא רק לרב יהודה, כיון שלדעתו זהו מגו טוב, שאינו ירא לשקר ולומר לקוחה היא בידי, אם כן קשה מדוע לא חששו חכמים לכך, אבל לרב זביד ורב עזירא אדם ירא לומר לקוחה בידי, שמא יבואו בני אדם שנמצאו בעת המשכנתא ויעידו ויימצאו כזבן לעולם, וכיון שאין מצוי שישקר לא חששו לכך חכמים (תורי"ד).

'מלוה אומר חמש לוה אומר שלש'. בכמה מקומות בש"ס נקטו כדוגמא את צמד המספרים הללו – שלש וחמש. ויש ליתן טעם מדוע נקטו דוקא אלו ולא שלש וארבע, או שתיים וארבע. בחלקם – הטעם ברור ומובן מאליו, ובחלקם צריך באור. הנה ציון המופעים:

במשנה רפ"ה דסנהדרין – 'זה אומר בשלשה וזה אומר בחמשה...'. עוד שם: 'אחד אומר בשלש ואחד אומר בחמש...'

לעיל ד: (בדומה לכאן) – 'סלעים דינרין, מלוה אומר חמש ולוה אומר שלש'.

ולעיל ס: 'איזהו נשך, המלוה אומר סלע בחמשה דינרין, סאתים חסין בשלש'.

ובבבלי ב, ב: 'מסאתים ועד שלש ועד חמש סאין בלוג'.

ויש לפעמים שמספרים אלו קשורים בדוקא – ע' מנחות פרק י מ"א: 'ובשבת לשל סאין ובחול מחמש' ושם בפרק ז: 'שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה'.

וע"ע: תוספתא בגילה ג, ט; גטין ז, י; ב"ב ט, ד; מסכת סופרים יד, ב.

'אריס אומר למחצה ירדתי ובעל הבית אומר לשליש הורדתיו – רב יהודה אמר: בעל הבית נאמן, ורב נחמן אמר: הכל כמנהג המדינה...' ר"י אמר בעל הבית נאמן, דאי בעי אמר שכירי ולקיסטי הוא'. והלכה כרב נחמן. ומכאן שאין כח ל'מיגו' כנגד מנהג המדינה (עפ"י רמב"ן ועוד. 'וכן כתבו הגאונים ז"ל וכל המפרשים ז"ל' – נמוקי יוסף. וכן הביא בסמ"ע פב סקמ"ד, וכן כתב הש"ך בדיני מיגו, ב). ולהלכה אין חילוק בין מנהג שהונהג עפ"י חכמים למנהג שנהגו מעצמם שלא עפ"י חכמים (אגרות משה חו"מ ח"א עב). ויש שדחו את ההוכחה מכאן על 'מיגו נגד מנהג', שאפשר שטעמו של רב נחמן משום שאין זה מיגו טוב, לפי ששכירו ולקיסו – יש להם קול, ואין זו טענה נכוחה (כן פירש הר"י יהונתן טעמו של ר"נ; יד הוד).

(ע"ב) 'אמר ליה רבינא לרב אשי: למימרא דסבר שמואל בעל חוב ללקוחות... הכא במאי עסקינן כגון דשויא ניהליה אפותיקי' – אבל ללא שעשאו 'אפותיקי' אי אפשר לסלק את הלוקח בזווי, ויכול להשאיר מקצת מן הקרקע בידו. ואולם לענין הגידון הקודם שבגמרא – נחלקו השיטות; יש אומרים שאוקימתא זו אמורה גם לענין יתומים, שללא שעשאו אפותיקי עומדת הקרקע ברשות היתומים, ועל הבעל-חוב להוכיח כדבריו (כן משמע מרש"י. וכ"כ התוס' והטור. והובאה דעה זו ברמ"א קטו, ה). ויש סוברים (הרמב"ם והשו"ע שם, ועוד ראשונים – ע"ש בש"ך באורך. וכן נקט שם כעיקר להלכה) שלענין הספק ביתומים, לעולם עליהם מוטלת ההוכחה כיון שבעצם הקרקע עומדת לגביה. והרי אפילו לדברי היתומים, אין להם תביעה אלא על הדמים ולא על עצם זכות הגביה מן הקרקע. והדמיון שדימו לאילן, לפירוש זה, לא משום ש'מה נפשך' האילן יקצץ כמו שפירש"י (שהרי לשיטה זו, יש להם זכות בפועל בגופה של קרקע אם טענתם אמת), אלא השוו לאילן, כשם ששם תחילת הדין לקוץ ולכן על בעל האילן להוכיח, כך כאן תחילת הדין שהקרקע מיועדת להגבות (עפ"י ש"ך שם סוף סקל"ג).

'האומר לחבירו צא שכור לי פועלים, שניהן אין עוברין משום בל תלין, זה לפי שלא שכרן... לא צריכא דאמר להו שכרכם על בעל הבית'. כבר הקשו ראשונים, הלא קיימא לן בכל מקום שלוחו של אדם כמותו, ומדוע כאן אין אומרים שהוא כמותו כאילו הוא עצמו שכר, והרי לא מצינו מיעוט מן הכתוב? (וב'הדושי הריטב"א' נשאר בצ"ע).

ופרש בתוס' רי"ד שאע"פ שבעה"ב חייב לשלם בודאי שהרי שלח לשכור עבורו פועלים, אעפ"כ היות ואין לפועל סמיכות דעת שיפרע לו בעה"ב בזמנו כיון שלא שכרו בעצמו – אינו עובר בהשהיית שכר. ואין אני קורא בו 'ואליו הוא נושא את נפשו' (ע' בלשון הח"ח בנתיב החסד פרק ט אות יז). ובפירוש מראה כהן (לב"מ, נדפס בסוף מסכת ב"ב) באר לפי ששליחות זו הינה בגדר 'מילי' (דברים) בעלמא, ו'מילי לא מימסרן לשליח' (גטין כט). ויש הסוברים (ע' מהרי"ט, מובא בדרוש וחדוש גטין לב וע"ש בקושייתו עליו); בנוב"י תנינא יו"ד קמז) שאפילו שליח ראשון אי אפשר להיות על 'מילי', ולא רק העברת כח לשליח שני. ואולם שיטה זו יחידאית, אבל לדעת רוב הפוסקים זה שאמרו מילי לא מימסרן לשליח היינו שהשליח אינו יכול למסרן לשליח שני, אבל שליח ראשון נעשה. ואולי יש לומר שכאן הכל מודים שאפילו שליח ראשון לא נעשה מפני שהפועל יכול לחזור בו, ובכגון זה אין שייכת שליחות (רש"ש. וע"ע בשו"ת שואל ומשיב מהדורה ו, א; שו"ת תשורת ש"י ח"ב פו; חדושי הגרז"ר בעניני ח"ב יח. וע"ע הסבר נוסף בספר גידולי שמואל). במשך חכמה (קדושים יט, ג) הראה (עפ"י תרגום אונקלוס) מקור לדין זה, מדכתיב 'לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר' – ה'אתך' מתייחס על השכיר ולא על השכר, כלומר רק כשהשכיר הוא אתך ואצלך, ולא שאדם אחר שכרו עבורך. [והוסיף שטעמי המקרא מסכימים לכך, שהוא מוטעם בטפחא – טעם מפסיק, ואילו היה מוסב על השכר היה לו להיות במרכא. ועוד, היה לו לומר 'לא תלין אתך פעולת שכיר']. (וגם שם נתן טעם בדבר, כמו שכתב תוס' רי"ד. וע"ע שו"ת שואל ומשיב תנינא ח"ג מב).

בשו"ת שבט הלוי (ח"ד רכב) נשאל אודות גזבר של ועד בית המעכב תשלום למנקה את הבית המשותף, האם יש משום איסור בל תלין על שאר הדיירים ששילמו לקופת הועד, בגלל עיכובו של זה. והשיב כדבר פשוט שאין הדיירים עוברים בבל תלין, שהרי איש הועד הוא זה ששכר את הפועל ולא הם, והרי זו שכירות ע"י שליח.

אמנם, איש הועד עובר אם אינו אומר 'שכרך על דיירי הבית'. אך יש להסתפק בדבר, כיון שאין ניכר חלקו בתשלומין, והוא משתלם בכללות תשלומי הבית, ועל זה אין עוברים, וא"כ אפשר שגם על חלקו אינו עובר.

לכאורה נראה לפי טעמו של התוס' ר"ד, שאין זו גזרת הכתוב אלא סברא משום דלא סמכא דעתיה דפועל, א"כ זה הכל כשהדמים ביד בעה"ב ואדם אחר מתווך ביניהם, אבל כשהשליח הוא הממונה על שכירות הפועלים ועל תשלומיהם, והכספים בידי, אין נראה שיש כאן חסרון בסמיכות דעת. (ובשבה"ל גופא במקום אחר (ח"ז רלב, ג ד) הביא דברי התור"ד והסתפק באופנים שאמרו הפועלים בפירוש שסומכין שיפרע לאלתר).

ואולם נראה שבסתמא, כשלא אמר לו 'שכרך על דיירי הבנין', כל הדין-ודברים בנוגע לתשלום – עמו בלבד, ואין לשאר הדיירים שום חיוב שכירות אלא תשלומי מסים לוודע. הלכך הם אינם עוברים אעפ"י שנאמר שדעתו של הפועלת סומכת על שכרו, אך הגזבר עצמו נראה לכאול' שעובר (וכן נראה מדברי הח"ח – באהבת חסד י, ד ובנתיב החסד אות ט).

ואף לפי מה שכתב בשיטה מקובצת שכששכר בסתמא – אע"פ ששכרו מוטל עליו ולא על בעה"ב, אינו עובר בב"ת – נראה שזה דוקא משום שאמר 'עשה מלאכה בשדה של פלוני' (וכמו שפסק הרמ"א בחו"מ שלט, ז), אבל כאן שהוא הממונה והוא עצמו מדיירי הבנין, נראה לכאורה שזוהי שכירות גמורה שלו, וכשותף ששכר פועל לעבוד בנכס המשותף, והתחייב לשלם בעצמו. ועל כל פנים נראה שדיירי הבנין חייבים לכופו לשלם בזמן שהרי כספם בידו, ובידם למנוע מאיסורא ולהציל עשוק מיד עשוק. ואע"פ שמשום 'בל תלין' אינם עוברים.

בערוך השלחן (שלט) כתב שאם אשתו שכרה את הפועל – עובר בבל תלין, שאשתו כגופו. ובנתיב החסד (על אהבת חסד, להח"ח ז"ל) הניח זאת ב'צריך עיון'. ובשבט הלוי (ח"ז רלב, ד) תלה זאת בשאלה אם שורש דין השליח מגזרת הכתוב הוא או משום סמיכות דעת הפועל.

דף קיא

'מרמר ומר זוטרא אגרי להדדי'. כיוצא בזה לעיל צ: מרמר ומר זוטרי, ואמרי לה תרי חסדי, מחלפי אהדדי.

'הני שוקאי דסורא לא עברי משום בל תלין, מידע ידעי דעל יומא דשוקא סמיכי. אבל משום בל תשהא ודאי עובר'. רש"י פרש שאין עובר בבל תלין כלל, גם לאחר יום השוק (ואע"פ שאינו דומה ממש למה שאמרו לעיל שאינו עובר בבל תלין אלא בבוקר ראשון בלבד, כי שם כבר חל החוב ביום הראשון, וכאן החוב דחוי. וכדעת רש"י משמע גם מדברי החינוך (תקפת) שכתב שהשוכר פועלים בערב שבת ונדחה מלפרוע שכרם מפני השבת, י"ל הואיל ואדחי אידחי ושוב אינו עובר בב"ת).

ואולם המאירי פרש שהדברים מוסבים רק עד יום השוק, שאינו עובר בבל תלין אז, גם אם יש לו מעות ותבעו – כי על דעת כן הוא נשכר, אך 'בל תשהא' יש כאן הואיל ותבעו ויש לו. ומיום השוק עובר הוא גם בבל תלין.

[ויש נפ"מ בין איסור תורה דבל תלין לאיסור דבל תשהא – לפי מה שכתבו התוס' (וכן הביאו הפוסקים) שאם אין לו פנאי עתה לשלם לו, שהוא טרוד, אין בדבר משום בל תשהא].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז רלג, א) כתב להלכה שיש להחמיר כדעת המאירי, הואיל והפוסקים האחרונים שהביאו דין זה לא ראו עדיין את דברי המאירי. והרי"ף והרמב"ם לא הביאו כלל מימרא זו. ואולם בספר אהבת חסד נקט כדברי רש"י, ולא הביא כלל דעה אחרת.

א. ע' כיו"ב – דין לחומרא שנמצא במאירי, אך בפוסקים (שלא ראוהו) לא משמע כן – בבאור הלכה תקו, ב בסד"ה שלא. ונשאר שם ב'צריך עיון'. וידועים דברי החזו"א שאין להסתמך להלכה על ספרים שיצאו לאור מחדש עפ"י כתבי יד. (וכמעט שלא נמצאו דברים מספרי המאירי שי"ל מחדש, בספרי חזו"א. ואולם במשנ"ב מביאו פעמים רבות ומסתמך על דבריו להלכה). וע"ע בתשובת הגרי"י וינברג (הובאה ב'המעין') בענין זה.